

Het kadaster

Sinds 1832 kennen we in Nederland het kadaster. Een openbaar register waarin de gegevens over onroerende goederen wordt bijgehouden. In dit register legt men vast wie de eigenaar en de vruchtgebruiker is. Er wordt vermeld waar een perceel ligt, wat de afmetingen zijn en hoe de grond wordt gebruikt. In de kadastrale gegevens wordt ook vastgelegd of er een hypotheek is en of er erfdiensbaarheden op het perceel rusten. Om percelen te kunnen onderscheiden wordt gebruik gemaakt van kadastrale aanduidingen. Deze bestaan altijd uit de naam van de kadastrale gemeente, de letter van de sectie en het perceelsnummer.

De eerste aanzet om te komen tot een kadastrale administratie werd aan het begin van de 19^e eeuw door de Fransen ingevoerd. In lijn met het Franse principe “Vrijheid, gelijkheid en broederschap werd een poging ondernomen om te komen tot een rechtvaardige belastingheffing. Om dit te realiseren was een administratieve organisatie per departement nodig en een overzicht van percelen, perceelsgrootte en hun eigenaren. Voor onderzoekers naar historisch grondgebruik is de periode vanaf 1832 aan de hand van bewaard gebleven kadastrale gegevens redelijk gemakkelijk in kaart te brengen. Voor wat betreft gegevens uit de periode daarvoor, het pre-kadastrale tijdperk, ligt het allemaal wat moeilijker en hoe verder je terug gaat in de tijd, hoe moeilijker het wordt.

Veldnamen

Onze voorouders uit het per-kadastrale tijdperk hadden zo hun eigen manieren om elkaars land te kunnen onderscheiden. Ze gaven percelen namen die hen in het alledaagse leven van die tijd bekend in de oren klonken. Deze oude perceelsnamen noemen we ook wel veldnamen. Veldnamen kunnen ons iets zeggen over het grondgebruik van vroeger of over de geografische ligging. Ze kunnen ons soms ook iets over de vroegere eigenaar zeggen. Kortom, veldnamen spelen een heel belangrijke rol bij het onderzoek naar de lokale historie. Ze vertellen ons iets over de geschiedenis van en omstandigheden in een gebied.

Elsterse veldnamen

Oudere Elstenaren kunnen ongetwijfeld nog een aantal Elsterse veldnamen opnoemen. Gelukkig vinden we een deel van die oude namen terug in onze straatnamen. Toch zijn er ook een aantal in de vergetelheid geraakt. Stel dat iemand u de weg vraagt naar De Scheur. Wie weet er nog dat hiermee vroeger het gebied bovenaan de Veerweg werd bedoeld? Ooit stond daar aan de oostelijke zijde een heel oude hofstede met de naam De Scheur. Genoemd naar het gebied waar deze boerderij stond. We komen in oude leenboeken uit de 14^e eeuw vermeldingen tegen over bouwland in Elsch op de Hoge eng bij “die Scoer” en “der Vorder”.

Het Middelnederlands woordenboek geeft als uitleg bij het woord Scoer een ruimere betekenis dan alleen een scheur in kleding. We kunnen ook denken aan een kloof in heuvelachtig terrein. Deze betekenis komt het dichtst bij de Elsterse situatie. Laten we de twee hiervoor genoemde oude Elserse veldnamen eens wat nader bekijken.

Op de Nieuwe kaart van Den Lande van Utrecht uit het eind van de 17^e eeuw staat de Scheur bij Elst vermeld. Op deze kaart is ook de oude grens tussen Gelderland en Utrecht zichtbaar. Deze lag ten Noorden van de Rijn.

Veldnaam ‘de Scheur’

De overgang van de Utrechtse Heuvelrug naar het laaggelegen stroomgebied van de Nederrijn tussen Elst en Rhenen kenmerkt zich door een fors hoogteverschil. Het zal vast niet toevallig zijn dat het oudste deel van de vroegere buurt van Elst zich ontwikkelde op de plaats waar dit hoogteverschil het kleinst was en dus met weinig moeite kon worden overwonnen.

Vanouds lag dit wat vlakkere gebied met een beperkt hoogteverschil tussen heuvelrug en uiterwaarden op de oude grens tussen de stadsvrijheid van Rhenen en de heerlijkheid van Amerongen. Ging men meer naar het oosten in de richting van Rhenen dan kostte het nogal wat moeite om via de steilrand het hoogteverschil naar de laaggelegen Buitenwaarden van Elst te overwinnen. Het vele smeltwater dat zich na de laatste ijstijd een weg baande naar lager gelegen plaatsen, liet door het vormen van geulen nogal wat sporen achter in het landschap. Ter hoogte van de Ingenseveerweg bevindt zich een dergelijke geul in het landschap.

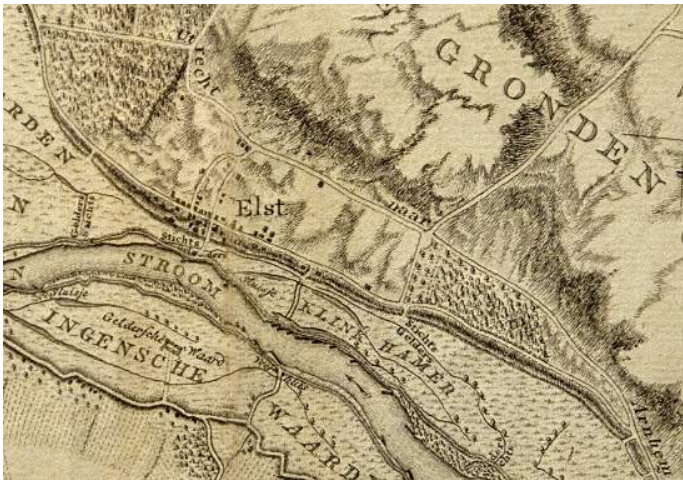
Wie vandaag de dag de Rijksstraatweg volgt ziet aan de lichte glooiing ter hoogte van de afslag naar het veer de restanten van deze geul nog terug. Vroegere bewoners maakten dankbaar gebruik van deze ‘scheur’ in het landschap, waarlangs zij vrij eenvoudig konden afdalen naar de uiterwaarden. Op deze wijze moet het gebied ten oosten van de Veerweg ooit haar naam “De Scheur” gekregen hebben. Een oude naam die als veldnaam inmiddels vrij onbekend is, maar had je er gewoond en ging je verhuizen naar elders? Dan kwam je van de Scheur en zo leeft in die echte Elsterse achternaam nog een stukje vervlogen dorpsgeschiedenis voort.

De Rijksstraatweg ter hoogte van de Ingenseveerweg in 1930. Op deze foto is te zien dat de weg verderop richting Rhenen weer omhoog loopt. Het gebied ten oosten van de Veerweg werd de Scheur genoemd. Aan de noordzijde van de Rijksstraatweg lag de Scheureng.

Vorder of Vordel?

De opmerkelijke lezer zal hiervoor wellicht die andere Elsterse veldnaam al opgemerkt hebben. We haalden vermeldingen uit oude leenboeken over “de Scoer” en “der Vorder” aan. Het gebied dat ooit de naam der Vorder droeg kennen we nu als de Vordel. Het driehoekige gebied dat omsloten wordt door de Rijksstraatweg, de Veenendaalsestraatweg en Zwijnsbergen.

Op dit fragment van de kaart die H.W. Conrad in 1793 maakte is rechtsonder de driehoekige punt van de Vordel in de oude situatie voor aanleg van Plantage Willem III te zien. Het gebied bestond uit bos en heidegrond.

Voor de veldnaam de Scheur is een duidelijke verklaring te geven, maar dat het ook een stuk minder gemakkelijk kan zijn blijkt wel uit de naam Vorder of Vordel. Vast staat dat we ook hier met een heel oude naam te maken hebben. Over de betekenis van deze veldnaam is in het verleden al eens geschreven, maar het blijft lastig om tot een juiste verklaring te komen. Het woord Vorder zou vooraanstaande plaats kunnen betekenen of de voorste plaats. Het latere woord Vordel zou als verbastering uit Vorder ontstaan zijn. Bij Vordel denkt men wel aan een verbastering van ‘Voordeel’.

Ook is als verklaring mogelijk ‘een gebied dat een gunstiger positie inneemt ten opzichte van andere gebieden’. De oudste vermelding waarin der Vorder genoemd wordt is een goederenlijst van bezit toebehorend aan Sweder van Boechout uit 1310. Daarin is sprake van “*ene waerscap in Elscher Hout en ene waerscap in der Vorder*”. De benaming waerscap (waarschap) duidt op de aanwezigheid van een bosmarke. Meenten en Marken waren vroeger gemeenschappelijk bezit. Marke betekent letterlijk: grens of scheiding. Zo’n Marke of Markegenootschap regelde het gebruik van gemeenschappelijke gronden. Het bosgebied tussen Elst en Amerongen maakte in vroeger tijd deel uit van een bosmarke. We schreven hierover al eens in de Hank van vorig jaar augustus.

Het zou best kunnen zijn dat de Vordel ooit de grens vormde van “gemene gronden” zoals men dat toen noemde. Maar of het echt zo is? Het blijft speculeren.

Van bos naar bewoning

Tot ver in de 19e eeuw bestond het driehoekige gebied van de Vordel vrijwel geheel uit bos. Het was sinds de 17^e eeuw bezit dat toebehoorde aan opeenvolgende Graven van Athlone, eigenaren van het kasteel Amerongen. In de tweede helft van de 19e eeuw verkocht deze familie lange kavels vanaf de Rijksstraatweg tot aan Zwijnsbergen (toen nog Franscheweg) aan particulieren en werd de Vordel langzamerhand ontgonnen. Huizenbouw vond voornamelijk plaats aan de Rijksstraatweg en pas later verschenen er huizen aan het deel van de Franscheweg dat nu Zwijnsbergen is. Vroeger lag deze weg gedeeltelijk op het grondgebied van Plantage Willem III, maar werd later door de Gemeente Rhenen aangekocht. De Vordel was vroeger veel groter dan nu. Tot de aanleg van Plantage Willem III liep de weg die we nu als Zwijnsbergen kennen wat verder door richting Remmerden. Men noemde het gebied ten oosten van de huidige Vordel de Kerken Vordel van Rhenen. Dit komt omdat dit gebied toen eigendom was van de Rhenense kerk. Bij de ontginning van Plantage Willem III is dit stukje Vordel op den duur verdwenen. Het gedeelte richting Elst noemde men de Vordel van de Grave van Athlone. Bewoners van dit gebied woonden en wonen nog steeds in ‘de Vorrel’ om het maar eens op z’n Elsters te zeggen.

De Vordel in 1928. Is er nog iemand die weet wie er op deze foto staan afgebeeld? Laat het ons weten!